

Kristīne Budže

Mg. art., arhitektūras un dekoratīvās mākslas pētniece,

Latvijas Mākslas akadēmija, Rundāles pils muzejs

Mg. art., researcher of architecture and decorative arts,

Art Academy of Latvia, Rundāle Palace Museum

E-pasts /e-mail: kristine.budze@rundale.net

DOI: 10.35539/LTNC.2023.0048.02

Fišera darbnīcas stikla lustra Alūksnes luterāņu baznīcā

The Glass Chandelier from Fischer's Workshop in Alūksne Lutheran Church

#

Atslēgvārdi:

18. gadsimts,

klasicisms,

Katrīnas lustras,

Fītinghofu dzimta,

Baltijas muižniecība,

Krievijas impērija

Keywords:

18th century,

Classicism,

Catherinian chandeliers,

Vietinghoff family,

Baltic nobility,

Russian Empire

Kopsavilkums

Katrīnas II valdīšanas laikā 18. gadsimta beigās Krievijā izgatavotās klasicisma lustras bija īpašas Eiropas dekoratīvās mākslas kontekstā. Plašāk zināmas ir trīs darbnīcas, kas darbojās Pēterburgā no 18. gadsimta 80. gadiem līdz 19. gadsimta 20. gadiem un kurās izgatavoja lustras valdnieku un augstākās aristokrātijas vajadzībām. Viena no tām piederēja Johanam Adamam Simonam Fišeram (Johann Adam Simon Fisher, ?–1820). Latvijā vienīgā līdz šim zināmā un līdz mūsdienām saglabājusies stikla lustra, kuru var atributēt par nākušu no Fišera darbnīcas, atrodas Alūksnes luterāņu baznīcā.

Lustra saistīta ar Kristofu Burhardu fon Fītinghofu (Christoph Burchard von Vietinghoff, 1767–1829). Viņš bija Krievijas troņmantnieka Pāvila I (Pavel I, 1854–1801) kamarjunkurs un galma maršals. Ķeizariskajās pilīs redzētais Fītinghofu iedvesmoja to atkārtot Alūksnes muižā, kur viņš 1793.–1794. gadā uzcēla jaunu kungu māju.

Fišera darbnīcā izgatavotā stikla lustra ir augstvērtīgs reti līdz mūsdienām saglabājies dekoratīvās mākslas priekšmets, kas liecina par Baltijas muižniecības gaumi un finansiālajām iespējām, kā arī tās attiecībām ar Krievijas impērijas augstākajām aprindām.

Summary

Until the middle of the 18th century, lighting in Russia, even in its imperial palaces, was modest. This attitude towards lighting was transformed by Empress Elizabeth I of Russia. Her reign is characterized by French-style glass chandeliers. In Russia, they are called Elizabethan chandeliers, thus emphasizing the stylistic difference from the Classicism ceiling light fixtures, which were made in the late-18th century and are known as Catherinian chandeliers. More widely known are three workshops in St. Petersburg that operated from the 1780s until the 1820s and produced chandeliers for the rulers, royal court, and supreme aristocracy. One of these workshops belonged to Johann Adam Simon Fisher (?–1820). The only known glass chandelier in Latvia that has survived to this day and can be attributed to Fisher's workshop is in Alūksne Lutheran Church.

The chandelier is associated with Christoph Burchard von Vietinghoff (1767–1829). He was a chamberlain and a court martial of the heir to the Russian throne, Paul I of Russia (1854–1801). The splendor of imperial palaces had inspired the young Vietinghoff to create something similar in Alūksne Manor, where in 1793–1794 he erected a new building in place of the old manor house.

The glass chandelier with green glass decorative vases and six candles corresponding to Russian Classicism, made in Fisher's workshop between 1795 and 1805, is a rare, exquisite object of decorative art uncharacteristic of the area, which testifies to the tastes of the late-18th century and the financial reach of the Baltic nobility, as well as to the nobility's relations with the court of the Russian Empire and high society.

Lustru, īpaši vēsturisko stikla lustru, pētniecība ir šaura specializācija, kurai pat kādas plašākas tēmas kontekstā ir pievērsušies maz mākslas vēsturnieku ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē kopumā. Latvijā ar sistemātisku stikla lustru pētniecību un sevišķi restaurāciju vairāk nekā piecdesmit gadu garumā nodarbojās Rundāles pils muzeja restauratore vecmeistare Maija Banķiere (1938–2021). Lielākās publikācijās stikla lustru vēsturei Latvijas teritorijā ir pievērsušies arī mākslas vēsturnieki Imants Lancmanis (1941) un Dainis Bruģis (1956). Taču Latvijas teritorijā bijušu vai joprojām saglabātu atsevišķu stikla lustru padziļināta izpēte un to ievietošana plašākā Eiropas dekoratīvās mākslas¹ kontekstā notikusi reti.

Šajā rakstā ir noteikta atribūcija stikla lustrai, kas atrodas Alūksnes luterāņu baznīcas altāra daļā, izsekots lustras nonākšanai baznīcā un tās saistībai ar sākotnējiem īpašniekiem Fītinghofu dzimtu, paskaidrota Fišera darbnīcā izgatavoto lustru nozīme Krievijas dekoratīvās mākslas vēsturē, kā arī kontekstam iezīmēta stikla lustru attīstība Krievijā 18. gadsimtā, vairāk uzmanības pievēršot klasicisma perioda stikla lustrām, pie kurām pieder arī Alūksnes luterāņu baznīcas lustra.

Raksta struktūra veidota, sākot no ieskata Eiropas un Krievijas lustru vēsturē 18. gadsimtā līdz konkrētajai Fišera darbnīcā Sanktpēterburgā izgatavotajai lustrai Alūksnes luterāņu baznīcā. Analizēta ne tikai lustras tipoloģija un piederība Fišera darbnīcai, bet arī iezīmēts sociāli ekonomiskais konteksts – lustras īpašnieku Fītinghofu dzimtas sociālais stāvoklis un tā noteiktais dzīves stils, kuru pavadīja arī atbilstoši dekoratīvās mākslas darbi. Aprakstot Fītinghofu dzīvesvietu arhitektūru, raksturota vide, kuras iekārtojumam varēja piederēt arī Fišera darbnīcā izgatavotā lustra. Tādējādi kā mākslas pētniecības un analīzes metode izmantota arī sociālā vēsture.

Rakstā izteiktie apgalvojumi iegūti, klātienē izpētot lustru Alūksnes luterāņu baznīcā un apskatot tās analogus Krievijā, tajā skaitā Pavlovskas pilī un Valsts Ermitāžas krājumā Ziemas pilī, iepazīstoties ar Alūksnes muižas un Alūksnes luterāņu baznīcas lietām Rundāles pils muzeja Zinātniskajā arhīvā un Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Pieminekļu dokumentācijas centrā, apskatot lustras

1 Rakstā jēdziens “dekoratīvā māksla” lietots atbilstoši anglosakšu mākslas vēstures tradīcijai, ar to apzīmējot dekoratīvi un amatnieciski augstvērtīgus funkcionāli lietojamus priekšmetus, tajā skaitā arī lustras.

restaurācijas pasi un Alūksnes luterāņu baznīcas arhitektoniski māksliniecisko inventarizāciju, kā arī izmantojot iepriekšveiktus pētījumus par Fitinghofu dzimtu, Alūksnes muižu un Alūksnes luterāņu baznīcu, Krievijas un Eiropas lustru vēsturi. Izmantotas arī Karla Teodora Hermana (*Karl Theodor Hermann, 1773–1837*) un arhitekta Johana Vilhelma fon Krauzes (*Johann Wilhelm von Krause, 1757–1828*) atmiņas, pastora Eduarda Filipa Kērbera (*Eduard Philipp Körber, 1770–1850*) piezīmes.

Stikla lustras Eiropā un Krievijā

Laika posms, kuram raksturīgas stikla lustras, salīdzinājumā ar kopējo apgaismojuma vēsturi ir īss – apmēram trīs gadsimti. Franču valodas vārds *lustre* ('mirdzošs'), apzīmējot griestu apgaismojuma ķermeni no stikla, pirmo reizi lietots 1657. gadā, bet Francijas galma ikdienas dzīvē tika pārņemts laikā starp 18. gadsimta 30. un 40. gadiem (Klappenbach 2001). Pamazām tas ieviesās ne tikai Francijā, bet arī pārējās Eiropas valstīs. Pirmās zināmās lustras, kam vismaz daļa dekoru bija izgatavota no stikla, ir no 17. gadsimta. Vispirms tās parādījās mūsdienu Itālijas teritorijā, bet ātri vien arī citos Eiropas galmos (Klappenbach, 2001). Augstāko attīstības posmu stikla lustras piedzīvoja 18. gadsimtā, kad pilnveidojās stikla apstrādes tehnikas un dažādojās to izmantojums. Šajā laikā stikla lustras bija izplatītas visā Eiropā. Jau 18. gadsimta otrajā pusē un īpaši 19. gadsimtā lustru kompozīcijās arvien vairāk tika izmantotas bronzas detaļas. Stikls kļuva par maznozīmīgu dekoru, vai no tā atsacījās vispār. Svecēs bija arvien lētākas un vieglāk pieejamas, tāpēc to skaits lustrās tika ievērojami palielināts. Stikla piekaru atstarotā gaisma telpas funkcionālam papildu izgaismojumam vairs nebija nepieciešama. Stikla lustras piedzīvoja vismaz trīs lielo mākslas virzienu stilistikās izpausmes – baroku, rokoko un klasicismu, kā arī tā vēlino atzaru ampīru. Vēlāk izgatavoja šo vēsturisko stilu kopijas vai replikas, kā arī stiklu izmantoja atbilstoši jauno virzienu stilistikai, piemēram, jūgendstilam, *art deco*.

Līdz 18. gadsimta vidum Krievijā pat ķeizarskajās pilīs apgaismojums bija pieticīgs – pārsvarā to nodrošināja ar pārnēsājamajiem svečturiem, sienas svečturiem un pa kādam metāla kroņlukturim. Ir zināms, ka Annas Joanovnas (*Anna Ioannovna, 1693–1740*) valdīšanas laikā 1736. gadā Ziemas pils Troņa zālī izgaismoja tikai 24 svecēs, kas bija ievietotas sienas svečturos (Sychev 2003a). Eiropā stikla lustras tika izgatavotas jau 17. gadsimta vidū, taču Krievijā tās parādījās daudz vēlāk – tikai ap 18. gadsimta vidu ķeizarienes Elizabetes I (*Elizaveta I, 1709–1762*) valdīšanas laikā. Eiropā par pirmo stikla lustru attīstības posmu tiek uzskatītas lustras ar kalnu kristālu piekariem. Šīs īpaši dārgās lustras Krievijā parādījās tikai pašās 18. gadsimta beigās, kad pēc Franču revolūcijas (1789–1799) tika izpārdotas Francijas augstākās aristokrātijas kolekcijas un priekšmetus no tām iegādājās arī Krievijas turīgākie pilsoņi.

Elizabetes lustras

Attieksmi pret apgaismojumu Krievijā mainīja ķeizariene Elizabete I. Viņas valdīšanas laikam raksturīgas tā sauktās franču tipa stikla lustras, kas Rietumeiropā tika izgatavotas kopš 18. gadsimta 30. gadiem, bet Krievijā parādījās Elizabetes I valdīšanas laikā un tika izmantotas līdz 18. gadsimta 70. gadu beigām (Efremova, Petuhova 2005). Lustru konstrukcija ir telpisks bronzas rāmis. Tā forma var būt dažāda un atgādināt gan liras, gan groza siluetu. Konstrukcijas daļa ir arī lustras sveču un dekoratīvie zari. Tipiska franču tipa lustra ir bez centrālā balsta (metāla serdes). Tā vietā lustras centrā izvietotie stikla dekorī no apakšas un augšas vizuāli it kā tiecas savienoties un rada centrālā balsta ilūziju. Dažkārt franču tipa lustrām var būt arī centrālais metāla balsts, uz kura uzvērtas dekoratīvas stikla detaļas. Tiek uzskatīts, ka, iespējams, centrālais balsts ir raksturīgs vēlīnām franču tipa lustrām (Sychev 2003a). Dekoratīvos zarus rotā uzsprausti stikla flakoni, bet lustras apakšējā daļā kompozīciju noslēdz pūsta stikla bumbas vai bumbiera formas dekors. Krievijā to dažkārt papildīja ar ūdeni, lai panāktu vēl izteiksmīgāku gaismas atspulgu efektu. Galvenais franču tipa lustru dekors bija stikla piekaru kompozīcija. Stikla piekari vienmēr tika kārti tā, lai tie atrastos aiz svecēm, jo tikai tā gaisma no sveču liesmām varēja īpaši atstaroties piekaros un radīt gaismas mirdzuma iespaidu. Vienai lustrai varēja būt izmantoti līdz pat astoņu variāciju piekari. Parasti tie bija dažādu izmēru ozollapas formas. Lielākie no tiem varēja būt līdz pat 22 cm gari, un tos izvietoja lustras ārmalā, bet centram tuvāk atradās mazākie piekari. Tā saglabājās lustras rāmja formas siluets. Ozollapu piekariem viena puse bija gluda, bet otra slīpēta. Piekari pie lustras konstrukcijas bija piestiprināti ar ziedveida stikla dekoru. To darīja ar sudrabotu drātiņu. Stiprinājums bija tik brīvs, lai piekari gaisa plūsmas ietekmē varētu kustēties, radot gan papildu gaismas atspīdumus, gan skaistu skaņu. Franču tipa lustrām parasti nebija daudz sveču, reti vairāk par astoņām. Vēlāk dažkārt svečturus iestiprināja arī daļā dekoratīvo zaru, panākot lielāku sveču skaitu lustrā un līdz ar to arī spilgtāku telpas izgaismojumu.

Krievijā franču tipa lustras dēvēja par Elizabetes lustrām, atsaucoties uz ķeizarienes Elizabetes valdīšanas laiku. Tās gan bieži izmantoja arī vēlāk Katrīnas II (*Ekaterina II*, 1729–1796) valdīšanas laikā (Sychev 2003b). Krievijā arī mūsdienās franču tipa lustras pieņemts saukt par Elizabetes lustrām, tā uzsverot stilistisko atšķirību no klasicisma griestu gaismas ķermeņiem, kas tika izgatavoti 18. gadsimta beigās un tiek dēvēti par Katrīnas lustrām. Krievijā franču tipa lustras gan tika ievestas no Francijas, gan izgatavotas uz vietas, sekojot franču paraugiem. Francijā tās komplektēja tirgotāji, no bronzas meistariem saņemot rāmjus un tos papildinot ar Bohēmijā izgatavotām dekoratīvajām stikla detaļām. Krievijā lustras komplektēja ne tikai tirgotāji, arī paši bronzas meistari varēja tās pabeigt līdz galam. Stikla dekorī gan Francijā, gan Krievijā izgatavotajām lustrām parasti bija ievesti no Bohēmijas. Taču dažkārt Krievijā izmantoja arī pašu Ķeizariskajā stikla fabrikā izgatavotus piekarus.

Tie bija masīvāki un raupjāk apstrādāti, kā arī to stikls bija sliktākas kvalitātes – ar gaisa burbulīšiem un nedzidrs. 18. gadsimtā izmantotais stikls kopumā atšķīrās no vēlāk izmantotā svina kristāla. Tas nebija tik spožs un dzidrs, kā arī parasti tam bija violeta vai dzeltenīga nokrāsa. Meistari centās iegūt pēc iespējas bezkrāsaināku un caurspīdīgāku stiklu, bet, piemēram, dzelzs piemaisījums kvarca smilšu sastāvā stiklu darīja zaļganu. Lai to novērstu, pievienoja mangāna oksīdu (MnO_2). Šāds stikls laika gaitā iegūst arvien izteiktāku brūni violetu nokrāsu. Stikla dzidrināšanai izmantoja arī arsēna oksīdu (As_2O_3). Laika gaitā solarizācijas ietekmē stikls ar arsēna oksīda piedevu, kurā saglabājusies arī dzelzs, iegūst dzeltenīgu nokrāsu.

Krievijas Ķeizariskajā stikla fabrikā izgatavoja arī stikla zaru lustras, kas atbilda Bohēmijas tipa paraugiem, t. i., gandrīz pilnībā no stikla izgatavotām lustrām. To konstrukcijas pamatā bija metāla balsts (serde), uz kuras nostiprinātas koka pamatnes. Tās bija ievietotas zeltītās vai sudrabetās stikla bļodās. Starp pamatnēm uz balsta bija uzvērtas dekoratīvas stikla detaļas, bet pamatnēs ievietoti stikla dekoratīvie un sveču zari. Kompozīcijas noslēgums līdzīgi franču tipa lustrām bija pūsta stikla bumbas vai bumbiera formas dekors. Bohēmijas stikla zaru lustru piekaru kompozīcijas pamatu veidoja franču tipa piekariem radniecīgi dekori – visbiežāk dažādas ozollapu formas variācijas. Taču tie bija daudzveidīgāki. Izmantoja arī ar zieda formas dekoru piekārtus rombus, bumbas, lilijas, zvaigznes, vīnogu ķekarus un citu formu piekarus. Tos papildināja augšup vērsti dekori, piemēram, lilijas, bumbas un piramīdas. Krievijā gan šādas lustras izgatavoja maz un reti, lielākoties pēc speciāliem pasūtījumiem (Sychev 2003b).

Katrīnas lustras

Katrīna II apgaismojumam savās pilīs pievērsa vēl lielāku uzmanību nekā Elizabete I. Pārveidot to jau uzceltajās pilīs gan ne vienmēr bija vienkārši – Elizabetes I laikā celto ēku griestos, kurus klāja bagātīgu gleznojumu plafoni, bija grūti atrast vietu jaunu lustru stiprinājumiem. 18. gadsimta pēdējās desmitgadēs izveidojās Krievijas klasicisma jeb Katrīnas lustru veidols, kas bija īpašs un savdabīgs Eiropas dekoratīvās mākslas kontekstā. Tomēr arī to veidolā var saskatīt līdzības ar Anglijā izgatavoto stikla lustru kompozīcijām un izteiksmi, un tās Krievijas galmā un augstākajās aristokrātijas aprindās tika vērtētas ļoti augstu un tika pirktas piļu telpu izgaismošanai. Slavenākās un savdabīgākās Krievijā zināmās Anglijā izgatavotās lustras ir Katrīnas II ilggadējā favorīta kņaza Grigorija Potjomkina (*Grigorij Potjomkin Tavricheskij*, 1739–1791) nopirktās lustras no skandalozās Kingstonas hercogienes Elizabetes (*Elizabeth Chudleigh*, 1721–1788). Tās bija greznas stikla zaru lustras, kas rotātas ar stikla pērliņu virtenēm, bet īpašas tās padarīja lustru pamatnē iebūvētais mūzikas mehānisms. Pavelkot aukliņu, pamatne ar zariem sāk griezties ap lustras balstu un atskan mūzika. Anglijā 18. gadsimta 90. gados izgatavotās stikla lustras

piederējušas arī grāfam Aleksandram Stroganovam (*Aleksandr Stroganov*, 1734–1811). Šādas lustras varēja gan pasūtīt pašā Anglijā, gan iegādāties Pēterburgas veikalos, kas bija specializējušies no Anglijas importētu dekoratīvās mākslas priekšmetu tirdzniecībā. Šādu lustru nonākšana Krievijā vietējiem meistariem deva iespēju ieraudzīt jaunus stikla piekaru veidus, dekora kompozīcijas izveides principus, novērtēt izmantotā stikla kvalitāti un radīt savu savdabīgu versiju par stikla lustrām.

Katrīnas lustrām Krievijā bija dažādi konstruktīvie risinājumi. Var izdalīt trīs to tipiskākos veidus: pirmais – konstrukcijas pamatā ir metāla balsts, uz kura uzvērtas stikla dekoratīvās detaļas, uz balsta nostiprināti arī vismaz divi metāla vainagi, kuros izvietoti tāda paša materiāla sveču zari; otrais – ķēdēs iekārts sekls grozs, vidū no augšas ir īsāks metāla balsts ar sveču zariem; trešais – ķēdēs iekārts dziļāks grozs vai vainags, kura malās izvietoti sveču zari, bet centrā virs groza izvietota metāla un stikla dekoru kompozīcija. Dažkārt fragmentāri izmantoja franču tipa lustrām raksturīgus stikla piekarus, bet pamatā Katrīnas lustras rotāja ar klasicismam raksturīgajiem dekoriem. Tās bija dažādu formu (mandeļu, olīvu, "marķīzes") stikla pērlītes un to virtenes. Izmantoja arīvien jaunus piekaru veidus, piemēram, izteikti vertikāli izstieptus, ko dēvēja par lāstekām. Izmantoja arī vertikāli izstieptas stikla piramīdas jeb obeliskus, ko savā starpā bieži savienoja stikla pērlīšu virtenes, bet to galotnes vēl vainagoja metālā iestiprinātas stikla pērlītes. Katrīnas lustrām raksturīgs arī dekors, ko dēvē par strūklaku un kura veidols atgādina listinošu ūdeni. Tā ir izliektu smalku metāla zaru kompozīcija, kurā katras metāla loksnītes galā ir stikla, parasti mandeļu formas, piekars. Strūklaku visbiežāk izmantoja pašā augšējā lustras kompozīcijas daļā, bet dažkārt to izvietoja arī centrā. Lustras kompozīcijas apakšējo dekora daļu veidoja tā sauktie svārki – vai nu horizontāli izvietotas stikla pērlīšu virtenes ar dziļākiem vai seklākiem lokiem, vai arī tuvu blakus piestiprinātas vertikālās vairāku stikla pērlīšu virtenes, vai arī vertikāli izstiepti lāsteku piekari. Katrīnas lustru kompozīcijas dažkārt papildināja arī no Anglijas ievesti bagātīgi slīpēti dekoratīvie stikla zari. Par augstvērtīgākajām arī tika uzskatītas no Anglijas ievestās stikla pērlītes. Tās uz Krieviju importēja lielos daudzumos. Angļu pērlītes, kas izgatavotas no svina kristāla, bija īpaši dzidras un ar izteiktu mirdzuma efektu. Izmantoja arī lētākās un ne tik kvalitatīvās no Bohēmijas ievestās pērlītes. Stikla piekarus un pērlītes izgatavoja arī uz vietas Krievijā, bet tām nebija tāda dzidruma un mirdzuma kā Anglijā izgatavotajām. Bohēmijā un Krievijā ražotajām bija pelēcīga nokrāsa.

Krievijas lustras no citur izgatavotajām atšķiras ar īpaši bieži izmantotām krāsaina stikla dekoratīvām detaļām. Tie bija pūsta stikla dekorī, kas bija uzvērti uz lustras metāla balsta vai lustras centrā novietoti kā brīvi stāvošas vāzes. Krāsas, formas un izmēra dēļ tie ir lustru kompozīcijas centrs un galvenais akcents. Parasti krāsainā stikla dekorus atstāja gludus bez dekoratīviem slīpējumiem vai gravējumiem. Tie bija

zaļā, zilā, violetā un citās krāsās, bet visaugstāk tika vērtēti dekori no sarkanā stikla, ko dēvēja par zelta rubīna stiklu. Tā sastāvā toņa nodrošināšanai patiešām izmantoja nelielu zelta piedevu. Pašās 18. gadsimta beigās, kad modē bija porcelāna lustras, stikla lustrām izgatavoja dekorus arī no pienstikla baltā krāsā un apgleznoja ar krāsainiem un zeltītiem ziedu ornamentiem, tā atdarinot porcelāna izstrādājumus. Izmantoto stikla toņu dažādās gradācijas no visgaišākajiem un bālākajiem līdz vistumsākajiem un piesātinātākajiem deva iespēju lustras tonāli precīzi pieskaņot izvēlētās telpas interjera tonalitātei. Ir zināms, ka 18. gadsimtā Krievijā izgatavoja arī krāsaina stikla slīpētas pērlītes, bet tās līdz mūsdienām gandrīz nav saglabājušās (Sychev 2003b). Krāsainā stikla dekorus izgatavoja Ķeizariskajā stikla fabrikā. Liela loma krāsaina stikla sastāva formulā izstrādē bija krievu daudzpusīgajam zinātniekam Mihailam Lomonosovam (*Mihail (Mihajlo) Lomonosov, 1711–1765*). Viņš gan pret to attiecās no krāsu teorijas viedokļa. 1749. gadā Lomonosovs Ķeizariskās zinātņu akadēmijas laboratorijās sāka darbu pie dažādu krāsu stikla radīšanas. Viņš veica vairāk nekā 4000 eksperimentu un laboratorijas žurnālos pierakstīja dažādu toņu stikla receptes. Lomonosovs pat saņēma krāsaina stikla izgatavošanas monopoltiesības un līdzekļus tā ražošanas attīstībai. Viņa fabrikā galvenokārt izgatavoja krāsainas stikla mozaīkas. Rūpnīcu pēc Lomonosova nāves drīz vien slēdza, bet viņa receptes vairākas desmitgades vēlāk uzmeklēja un izmantoja Ķeizariskajā stikla fabrikā (Malinina 2004).

Fišera darbnīca

Katrīnas lustras parasti izgatavoja bronzas meistari. Stikla pērlītes viņi iepirka, bet krāsainā stikla detaļas dažkārt īpaši pasūtīja Ķeizariskajā stikla fabrikā. Pircēji varēja gan izvēlēties kādu no jau gatavajām lustrām meistarū darbnīcās, gan pasūtīt pēc individuāliem izmēriem un vēlmēm. Bronzas meistari bieži sadarbojās ar arhitektiem, kuru projektētajām ēkām lustras bija paredzētas, un izgatavoja lustras arī pēc viņu skicēm. 18. gadsimta 90. gados Pēterburgā darbojās vairāk nekā desmit meistarū darbnīcas, kurās izgatavoja lustras. Tās bija dažāda lieluma un specializācijas darbnīcas. Daļa no tām izpildīja galma un augstākās aristokrātijas pasūtījumus, daļa strādāja vidusšķirai. Līdz mūsdienām vairāk saglabājušās ir greznākās lustras un vairāk zināms par šī segmenta darbnīcām, bet par lētāko lustru izgatavotājiem ziņu ir maz un arī viņu izgatavotās lustras gandrīz nav saglabājušās (Sychev 2003b). Strādāja dažādu tautību meistari. Lielākoties gan viņi bija vācu zemju izcelsmes. Vietējie krievu meistari bieži bija palīgi. Ir zināms tikai viens krievu meistars, kurš kļuva par kādas darbnīcas vadītāju.

Plašāk zināmas ir trīs bronzas darbnīcas, kas darbojās Pēterburgā no 18. gadsimta 80. gadiem līdz 19. gadsimta 20. gadiem un kurās izgatavoja lustras valdnieku, galma un augstākās aristokrātijas vajadzībām. Austriešu izcelsmes (iespējams, no Bohēmijas)

bronzas meistars Johans Cehs (*Johann Zech*) tika uzskatīts par oficiālo galma lustru meistaru un īpaši daudz lustru izgatavoja tieši ķeizariskajām pilīm. Viņš bija ļoti prasmīgs bronzas apstrādē un operatīvi sekoja modes maiņām dekoratīvajā mākslā. Par Karla Gotfrīda Dreijera (*Karl Gottfried Dreyer*) darbību nav daudz ziņu. Līdz mūsdienām ir saglabājusies tikai viena Dreijera darināta divu stāvu lustra, kas sākotnēji bija paredzēta Mihailovskas pilij (*Mihajlovskij dvorec*). Trešā ievērojamā 18. un 19. gadsimta mijas bronzas darbnīca piederēja Johanam Adamam Simonam Fišeram (*Johann Adam Simon Fisher, ?–1820*). Viņš bija vācu amatnieku apvienības biedrs, kurā iestājās 18. gadsimta 80. gadu sākumā. Ir zināms, ka viņš, iespējams, 1817. gadā plānoja no Krievijas aizbraukt, bet to neizdarīja un 1820. gadā mira.

Viņa lustras tehniski un arī kompozicionāli ir nedaudz vienkāršākas nekā Johana Ceha izgatavotās, un tās retāk minētas galma dokumentos. Taču Fišers bija vienīgais Pēterburgas lustru meistars, kurš vismaz daļu savu darbu parakstīja, minot ne tikai savu vārdu, bet arī lustras izgatavošanas laiku, piemēram, "FECIT I A S FISHER ST PETERSBURG D 3 JANUAR A 1791". Mūsdienās ir atributētas vairāk nekā desmit Fišera izgatavotas lustras un mazliet vairāk žirandoļu. Daļa no līdz mūsdienām saglabātajām Fišera lustrām atrodas grāfa Nikolaja Šeremetjeva (*Nikolaj Sheremetev, 1751–1809*) Piemaskavas muižā Ostankino (*Ostankino*). Te atrodas četras vienādas lustras, no kurām tikai vienai ir Fišera paraksts. Iedziļinoties var pamanīt arī nelielas atšķirības – pārējām trim lustrām ir zemākas kvalitātes materiāls un tehniskais izpildījums. Acīmredzot grāfs Šeremetjevs vienu lustru pasūtījis Fišeram un pēc tās līcis izgatavot kopijas vietējiem Maskavas meistariem. Tā bija ierasta prakse, jo lūgt vietējiem meistariem izgatavot kopijas bija gan lētāk, gan arī ātrāk, nekā visas lustras pasūtīt tik aizņemtam un pieprasītam meistaram kā Fišers (Efremova, Petuhova 2005). Fišera lustras var atpazīt ne tikai pēc meistara rokraksta lustru kompozīcijā un izmantotajā tehnikā, bet arī pēc tādām pazīmēm kā masīvs metāla gredzens, kas ieskauj uz lustras metāla serdes uzvērtās stikla detaļas. Šo gredzenu parasti rotā lietas saulespuķes ar horizontāli izstieptu zieda viduci. Atsevišķi metāla saulespuķu un rožu ziedi uz kātiņa var būt izvietoti arī citās lustras kompozīcijas daļās. Fišers īpaši bieži izmantoja sarkano zelta rubīna stiklu.

Fišera darbnīcas lustra Alūksnē

Latvijā vienīgā līdz šim zināmā un līdz mūsdienām saglabājusies stikla lustra, kuru var atributēt kā izgatavotu Fišera darbnīcā, atrodas Alūksnes luterāņu baznīcā (2. attēls). Tai gan nav Fišera paraksta, bet lustras kompozīcija, izmantotās tehnikas un tādi dekori kā bronzas saulespuķes uz bronzas gredzena, kas ietver uz metāla serdes uzvērtās stikla detaļas, pārlicina,

ka lustra izgatavota Fišera darbnīcā. Šādas stilistikas lustras meistars izgatavoja laikā starp 1795. un 1805. gadu².

Alūksnes lustra atbilst trešajam Katrīnas lustru konstrukciju tipam, kā pamatā ir ķēdēs iekārts grozs vai vainags, kura centrā tāpat kā lustras augšējā daļā ievietotas zaļa gluda stikla dekoratīvās detaļas, tā sauktās vāzes. Abas lielākās stikla vāzes ieskauj Fišeram raksturīgie diezgan masīvie misiņa gredzeni, kurus rotā lietas misiņa saulespuķes ar horizontāli izstieptiem ziedu vidūčiem. Zaļā stikla vāzes noslēdz spica caurspīdīga stikla čiekura formas detaļa. Tāda ir izmantota arī lustras kompozīcijas noslēgumā tās apakšējā daļā. Uz dekoratīviem ornamentiem rotātās vainaga stīpas izvietoti seši svečturi, bet starp tiem (ik pēc diviem svečturiem) izteikti vertikāli izstieptas piramīdas – obeliski, kuru galotnēs metālā nostiprināta pogas formas stikla pērlīte. Piramīdas savieno mandeļu formas stikla pērlīšu virtenes, kuras ievada ievērtas lāstekas formas pērlītes. Lustras augšējo daļu noslēdz tā sauktā strūklaka – smalku metāla zaru kompozīcija, kurā katrā zara galā iestiprināts mandeļu formas piekars. Lustras tā sauktos svārkus veido mandeļu formas stikla pērlīšu virtenes, kas lokveidā piestiprinātas pie groza stīpas ar stikla zieda dekoru. Lustras augstums ir 110 cm, bet tās diametrs – 60 cm. Lustra restaurēta 2016. gadā³. Lai arī lustra nav liela un uzkrītoši grezna, tā pieder vērtīgākajiem Krievijā 18. gadsimta beigās radītajiem dekoratīvās mākslas darbiem, kas izgatavots vienā no augstākā līmeņa darbnīcām.

Fišera darbnīcā izgatavotās lustras nonākšana Alūksnē saistīta ar Fītinghofu (*Vietinghoff*) dzimtu, kas Alūksnes muižu (*Marienburg*, arī *Marjenburg*) nopirka no Mihaila Voroncova (*Michail Woronzov*, 1714–1767) 18. gadsimta vidū, kuram savukārt to uzdāvināja Krievijas ķeizariene Elizabete I. Fītinghofu dzimtas slavenākais un ievērojamākais pārstāvis bija Alūksnes muižas pircējs Oto Hermanis fon Fītinghofs (*Otto Hermann von Vietinghoff*, 1722–1792). Viņš savas turības un ietekmes dēļ ir ticis dēvēts par Livonijas puskarali (Campe 1960: 80). Oto Hermaņim fon Fītinghofam bez Alūksnes muižas piederēja apmēram trīsdesmit gan mantotas, gan lielākoties dzīves laikā nopirkas muižas, kā arī daudzi un dažādi uzņēmumi. Viņš bija arī ietekmīgs ierēdnis. Oto Hermaņa fon Fītinghofa darbība un dzīves gājums apliecina Baltijas muižniecības iespējas un to izmantošanu, veidojot veiksmīgu karjeru Krievijas impērijā un tās galmam pietuvinātās aprindās. Karjeru fon Fītinghofs sāka armijā, 1757. gadā

2 Lustras atribūcija un aptuvenais izgatavošanas laiks saskaņots ar Valsts Ermitāžas Krievu kultūras vēstures nodaļas vecāko zinātnisko līdzstrādnieku un dekoratīvo bronzas priekšmetu un apgaismes ķermeņu krājuma glabātāju Igoru Sičovu (*Igor Sychev*). To, ka lustra Alūksnes luterāņu baznīcā izgatavota Fišera darbnīcā, pieļauj arī lustras restaurācijā iesaistītais mākslas vēsturnieks Dainis Bruģis.

3 Lustru restaurējusi SIA "Intarsija". Restauratori: Igors Gviļovs, Juris Meistars, Jānis Ceplis.

kļuva par Vidzemes ģenerālgubernatora padomnieku un Krievijas ķeizarisko slepenpadomnieku, savukārt 1782. gadā – par Krievijas senatoru. Oto fon Fītinghofs kādu laiku bija otrais ietekmīgākais ierēdnis Baltijas guberņās pēc to ģenerālgubernatora. Sākotnēji Fītinghofs ar ģimeni dzīvoja no tēva mantotā Pierīgas muižā Solitūdē, kas, visticamāk, nodega 19. gadsimta sākumā, kad, gatavojoties Napoleona (*Napoléon Bonaparte*, 1769–1821) armijas uzbrukumam, tika nodedzinātas Rīgas priekšpilsētas. 18. gadsimta 60. gadu sākumā viņš uzcēla lepnu namu Rīgā Kaļķu un Ķēniņu ielas stūrī – tolaik Rīgas lielāko aristokrātisko palastu (Lancmanis 2000: 40), ko vēlāk ap 1790. gadu pēc Fītinghofa pasūtījuma pārbūvēja Kristofs Hāberlands (*Christoph Haberland*, 1750–1803). Turpat blakus Ķēniņa ielā 4 pēc Fītinghofa pasūtījuma un par viņa līdzekļiem 1782. gadā Hāberlands uzbūvēja Rīgas teātra ēku. Fītinghofs bija dažādu mākslu aizbildnis. Viņš uz Rīgu aicināja gan tā laika Eiropā labākos mūziķus, gan arī pirmos gadus pats bija Rīgas teātra direktors. Teātra namā, sauktā arī par Muses namu, Fītinghofs nodibināja Vācu kultūras biedrību *Musse*, kas bija izklaidējoša rakstura klubs, veidots pēc Pēterburgas Angļu kluba parauga. Vēlāk pēc Rīgas biedrības parauga līdzīgas organizācijas darbojās arī citās pilsētās.

Senatora Fītinghofa enerģisko dabu, organizatora spējas un citas Krievijas impērijai noderīgas rakstura īpašības pamanīja un novērtēja arī Krievijas ķeizariene Katrīna II: 18. gadsimta 80. gadu beigās viņa aicināja Fītinghofu uz Sanktpēterburgu un vēlēja viņam ieņemt Viskrievijas medicīnas kolēģijas ģenerāldirektora amatu, kurā Fītinghofs atbildēja par visu Krievijas aptieku, slimnīcu un ārstu prakšu sistēmu, tajā skaitā arī par iekasējamiem nodokļiem no tām. Fītinghofs arī iecerēja ideju par medicīniskās ķirurģijas skolu vai akadēmiju Sanktpēterburgā, kas jau pēc viņa nāves tika izveidota kā Militārmedicīnas akadēmija.

Lai veiktu jaunus amata pienākumus, Fītinghofu ģimene pārcēlās uz Sanktpēterburgu un tur pasūtīja vietējam arhitektam Anrī Žervē (*Henri Gervais*, 1741–ap 1800) jaunu amatam atbilstošu dzīvesstila savrupnamu. Par to ziņas gan saglabājušās tikai arī ar Fītinghofu dzimtu saistītā arhitekta Johana Vilhelma fon Krauzes atmiņās. Viņam vēl līdz galam neiekārtoto ēku izrādīja arhitekts Anrī Žervē. Krauze apskata svinību zāli, kabinetu un ēdamistabu, bet par ēkas iekārtojumā valdošā luksusa augstāko izpausmi uzskata saimnieka guļamistabu, kuras izskatu apraksta detalizētāk: “Tā bija rotundas veidā, parādes gulta stāvēja nišā. Durvīm un logiem simetriski atbilda nišas, kas bija klātas ar spoguļiem, kuri kaunīgi atstaroja visu, kas notika gultā vai ap to. Viss bija pakārtots baudkārei. Gultā guļošie varēja justies apskaidroti, kā dievības. Žervē bija visu aprakstījis un izstāstījis par līdzīgiem sibiritisko debesu nostūriem jaunības atgriešanai. O, o, o! Vilhelma apsārņotajai dabai tas bija par daudz, daudz par daudz, un tā tas bija visā parādes stāvā līdz pat tualetes telpai.” (Krause 2014) Fītinghofu namā viesojās Krievijas impērijā ietekmīgi cilvēki. Viņu vidū arī tie, kuru vārdi iegājuši

dekoratīvās mākslas vēsturē kā izcilu priekšmetu īpašnieki, piemēram, grāfs Aleksandrs Stroganovs, kura pilī atradās vairākas Anglijā izgatavotas stikla lustras, un Aleksandrs Bezborodko (*Aleksandr Bezborodko*, 1747–1799), viens no retajiem, kuram Krievijā piederēja kalnu kristālu lustra, ko viņš bija iegādājies no privātas franču kolekcijas, kas pēc Franču revolūcijas tika izpārdota (Sychev 2003a). Var pieņemt, ka arī Fītinghofs nama iekārtojumā centās līdzināties savu viesu namu interjeriem un iegādāties līdzvērtīgus dekoratīvās mākslas priekšmetus. Te noteikti iederētos arī Fišera darbnīcā izgatavotas lustras. Taču, pieņemot, ka lustra, kas pašlaik atrodas Alūksnes luterāņu baznīcā, ir raksturīga Fišera darbnīcā izgatavotajām laikā starp 1795. un 1805. gadu, konkrētā lusta Fītinghofs laikā tur vēl nevarēja atrasties. Viņš mira savā Sanktpēterburgas namā 1792. gadā, tātad vismaz pāris gadus pirms lustras izgatavošanas.

Lusta Alūksnes luterāņu baznīcā ir saistīta ar Fītinghofs dēlu Kristofu Burhardu fon Fītinghofu (*Christoph Burhard von Vietinghoff*, 1767–1829), kurš tēva greznajā namā Sanktpēterburgā 1791. gadā svinēja kāzas ar Katrīnas II galma dāmu Katrīnu Šarloti fon Līvenu (*Katharina Charlotte von Lieven*, 1776–1843). Kristofs Burhards fon Fītinghofs bija Krievijas troņmantnieka Pāvila I (*Pavel I*, 1854–1801) kambarjunkurs un galma maršals, tāpēc daudz uzturējās ķeizariskajā pilī Pavlovskā (*Pavlovskij dvorec*), kā arī apmeklēja Gatčinas pili (*Gatchinskij dvorec*). Tajās redzētais jauno Fītinghofu iedvesmoja radīt ko līdzīgu Alūksnes muižā, ko viņš mantoja un kurā pēc tēva nāves ar ģimeni apmetās uz dzīvi. Kristofs dzīves stila vērīenā līdzinājās savam tēvam. Viņš bija daudzu muižu īpašnieks, bija apceļojis Vāciju, Itāliju un Franciju, pārzināja un mīlēja dažādas mākslas. Fītinghofam bija plaša mākslas darbu, minerālu, monētu, ieroču, zvēru un putnu izbāzeņu, dažādu tolaik jaunu tehnisku iekārtu kolekcija un plaša bibliotēka, un viņam patika ar savām kolekcijām iepazīstināt citus un par tām stāstīt (Hermann 1911: 55). Kristofs kā dabaszinātnieks bija arī Pēterburgas Ķeizariskās zinātņu akadēmijas loceklis (Pumpurīņš 2020: 276). Taču Kristofam nebija tēva uzņēmēja un organizatora spējas: "Godkāre, vēlēšanās savai dzīvei piešķirt valdošas personas stilu viņu diemžēl noveda pie nevajadzīgas izšķērdības, un mākslas izpratne un gaume kļuva viņam par postu. Viņš sāka celt dažādas greznas celtnes, kas reizēm netika pabeigtas, jo viņš zaudēja par tām interesi un sāka atkal kaut ko jaunu. Būtiskais, tas, kas patiesi būtu atnesis kādu labumu, tika atstāts novārtā. Ārzemju amatniekiem un māksliniekiem viņš apsolīja lielu atalgojumu, taču, kad viņi atbrauca, nevarēja īsti nodarbināt, bet solīto lielo algu nemaksāja laikā vai no tās atvilka daļu, tāpēc amatnieki un mākslinieki aizbrauca." (Hermann 1911: 56) Tomēr, lai kāds būtu Kristofa Burharda fon Fītinghofs raksturs, tieši viņš uzskatāms par tēva iesāktās Alūksnes muižas parka izveides turpinātāju un pilnveidotāju, kurš, iedvesmojoties no Pavlovskas un Gatčinas pils parkos redzētā, radīja Alūksnes muižas parku kā "mainīgu efektu aizraujošu

bagātību, kas no dažādiem skatu punktiem paver arvien jaunus un jaunus pārsteidzošus skatus, tik gleznainus, ka Alūksnes parks jāuzskata par izcilāko visā Vidzemē” (Körber 1802). Parka ainavu bagātināja dažādas skulptūras, paviljoni un dekoratīvi tiltiņi. Daļa no šīm arhitektūras mazajām formām ir saglabājusies līdz mūsdienām.

Kristofs Burhards fon Fitinghofs drīz pēc tēva nāves 1793.–1794. gadā Alūksnes muižas vecās kunga mājas vietā uzcēla jaunu (1. attēls). Tā tiek uzskatīta par vienu no spilgtākajiem agrīnā ampīra piemēriem Vidzemes guberņā (Campe 1960: 98) un savulaik atzīta par bagātāko un greznāko Vidzemē (Hermann 1911: 55). Iespējams, ka jaunās ēkas projekta autors ir kāds Sanktpēterburgas arhitekts (Lancmanis 2019: 203). Jaunā Alūksnes muižas kungu māja bija celta no koka un ar tās kvadrāta formas centrālo daļu un īsiem zemākiem sānu spārniem formas ziņā atgādināja Andrea Palladio (*Andrea Palladio*, 1508–1580) villu iedvesmotu arhitektūru. Ēkas parādes fasāde bija vērsta pret parku. Šajā pusē centrālajā daļā abu stāvu augstumā bija erkerveida izvirzījums ar puskupola formas noslēgumu un ar nelielu balkonu otrajā stāvā. Balkona margas ovāla medaljona ietvarā rotāja zeltīti iniciāļi “C. B. V.”. Sānu spārnos pret parku bija vērsti lieli logi gandrīz no grīdas līdz griestiem. Namā bija 17 istabas – 11 plašas telpas pirmajā stāvā un sešas viesistabas otrajā stāvā. Šāda lieluma māja Kristofa Burharda fon Fitinghofa ģimenei ar deviņiem bērniem nebija pārlietu plaša un grezna (Campe 1960: 99). Pirmajā stāvā telpas bija izvietotas divās anfilādēs – viena bija gar pagalma pusi, otra – uz parka pusi vērsta. Telpas atdalīja stiklotas durvis. Ēkas centrā bija svinību zāle ar pusloka izvirzījumu uz parka pusi. Zilpelēkā krāsā tonētās zāles sienas sadalīja mākslīgā marmora pilastrī. Zāles griestus rotāja gleznots plafons, kurā attēlots debesjums ar mākoņiem, starp kuriem lidinājās bezdelīgas un sarkankrūtīši. Zāli izgaismoja divas stikla lustras un daudzi sienas svečturi. No zāles kreisajā pusē atradās ar kolonnām sadalīta zaļā krāsā ieturēta mūzikas istaba, kurā bija arī balta marmora kamīns. Tālāk sekoja ziemas dārzs, kā galā bija vienu pakāpienu augstāka alkova veida niša, gar kuras sienām stiepās ar raibi puķainu audumu apvilktas dīvēns. Zāles labajā pusē atradās divas ar zaļu samtu iztapsētas guļamistabas. To galā bija ģērbistaba ar augstiem sienas spoguļiem. Pagalma pusē aiz ziemas dārza atradās garenī izstiepta ēdamzāle. Pagalma pusē bija arī trīs telpas, kas tika izmantotas par bērnistabām. Otrajā stāvā izvietotās viesistabas bija iekārtotas vienkāršāk. Kungu māja bija iekārtota glīti, bet ne pārlietu grezni (Campe 1960: 100). Visu telpu grīdas klāja mākslinieciski izkārtots parkets. Svinību zālei, pirmā stāva guļamistabām un mūzikas istabai durvis bija no sarkankoka ar zeltītas bronzas rokturiem. Pārējām telpām durvis bija vienkāršākas. Kungu mājā atradās mākslinieciski vērtīgas vāzes un skulptūras, tajā skaitā arī franču tēlnieka Žana Antuāna Udonas (*Jean-Antoine Houdon*, 1741–1828) Parīzē izgatavots Oto Hermaņa fon Fitinghofa krūšutēls, kas mūsdienās atrodas Bodes muzejā Berlīnē. Telpu sienas rotāja gan senu itāļu gleznotāju darbu kopijas, gan oriģinālglezas (Campe 1960: 100). Pie šīs Alūksnes

muižas kungu mājas iekārtas droši vien piederēja arī Fišera darbnīcā izgatavotā lustra ar zaļa stikla vāžu dekoru, ko Kristofs Burhards fon Fītinghofs varētu būt iegādājies pēc nama uzcelšanas. Iespējams, ka tā ir bijusi viena no minēto stikla lustru pāra kungu mājas svinību zālē, bet varbūt ar savām zaļā stikla vāzēm pieskaņota kādai no zaļā tonalitātē iekārtotajām telpām.

Kristofs Burhards fon Fītinghofs nomira Alūksnes muižā 1828. gadā. Muižu mantoja dēls Aleksandrs fon Fītinghofs (*Alexander von Vietinghoff*, 1799–1875). 19. gadsimta 60. gadu sākumā viņš uz Alūksni no Prūsijas uzaicināja arhitektu Paulu Benjaminu Polnau (*Paul Benjamin Pollnau*) (Campe 1960: 107), iespējams, jaunās Alūksnes muižas kungu mājas celtniecībai Tjūdorū neogotikas stilā. Tiek pieļauts, ka jaunās kungu mājas arhitekti varētu būt arī Alūksnes vietējais būvmeistars Roberts Millers vai arī Rīgas arhitekts Johans Daniels Felsko (*Johann Daniel Felsko*, 1813–1902) (Zilgalvis 2005; Bruģis 1996). Jaunā Alūksnes muižas kungu māja būvēta laikā no 1859. līdz 1863. gadam. Var pieņemt, ka uz jauno pili pārvietoja arī daļu no vecās koka kungu mājas iekārtas un vērtīgākos mākslas priekšmetus (Lancmanis 2000: 43). Kristofa Burharda fon Fītinghofa laikā celtā koka kungu māja nodega 1903. gadā.

Iespējams, ka saistībā ar Alūksnes muižas jaunās kungu mājas celtniecību Fišera darbnīcā izgatavotā lustra nonāca Alūksnes luterāņu baznīcā. To cēla pēc Oto Hermaņa fon Fītinghofa iecerēs un par viņa līdzekļiem no 1781. līdz 1788. gadam (3. attēls). Provincei neraksturīgi vērīenīgas baznīcas būves uzsākšana varēja liecināt par Fītinghofa iecerēm Alūksnē izveidot sev pastāvīgu rezidenci. Tie varētu būt plāni, kuru neīstenošanās iemesls bija viņa pārcelšanās uz Sanktpēterburgu (Lancmanis 2000: 41). Par baznīcas arhitektu Fītinghofs, visticamāk, aicināja Kristofu Hāberlandu, ar kuru viņš tajā laikā sadarbojās Rīgā. Tiek pieļauts, ka baznīcas arhitekts varētu būt arī Anri Žervē – Oto Hermaņa fon Fītinghofa nama arhitekts Sanktpēterburgā, kura projektu vēlāk pabeidza vai pārveidoja Hāberlands (Eglāja, Lapiņš, Dirveiks 2007). Taču diez vai Fītinghofs pazina Žervē pirms pārcelšanās uz Sanktpēterburgu, turklāt baznīca arī stilistiski ir tuvāka Hāberlanda arhitekta rokrakstam (Eglāja, Lapiņš, Dirveiks 2007 ar atsauci uz Lancmaņa viedokli). Jaunajai baznīcai Fītinghofs dāvināja arī divus no Krievijas atvestus zvanus. Ziņu par stikla lustras dāvināšanu vai tās atrašanos baznīcā uzreiz pēc tās uzcelšanas nav. Baznīcas iekārtas uzskaitījumā minēti tikai vairāki altāra svečturi.

Plašāki remontdarbi un baznīcas iekštelpu pārbūves darbi notikuši laikā, kad tika celta arī jaunā neogotiskā Alūksnes muižas kungu māja, t. i., 19. gadsimta 60. gadu sākumā – pārkrāsotas fasādes un baznīcas interjers. 19. gadsimta otrajā pusē uzbūvēts jauns balkons, nomainītas ērģeles un ārdurvis, palīgtelpās izbūvētas vairākas starpsienas (Eglāja, Lapiņš, Dirveiks 2007). Pieņemts, ka pēc jaunās neogotiskās kungu mājas uzcelšanas uz baznīcu pārvietoja arī vairākus tās interjera iekārtas priekšmetus, kam nebija vietas jaunajā namā, tajā skaitā arī Fišera darbnīcā izgatavoto lustru (Eglāja,

Lapiņš, Dirveiks 2007). Tas būtu saprotams pieņēmums, ja vien jau 1858. gadā veiktās Alūksnes draudzes vizitācijas protokolā starp baznīcas inventāra lietām nebūtu nosaukta arī stikla lustra ar sešām svecēm (LNVA 234. f., 1. apr., 26. lieta). Šāds apraksts atbilst Fišera darbnīcā izgatavotajai stikla lustrai, kas tagad atrodas baznīcā. Tātad lustra Alūksnes baznīcā nonākusi agrāk, jau pirms 1859. gada, kas tiek uzskatīts par jaunās neogotiskās kungu mājas būvniecības sākuma laiku, vai arī, iespējams, lustras agrāka nonākšana baznīcā no vecās Alūksnes muižas kungu mājas norāda arī uz jaunās kungu mājas celtniecības uzsākšanu agrāk nekā pieņemtajā 1859. gadā.

Mūsdienās baznīcā atrodas vēl divi vienādi metāla kroņlukturi ar sarežģītiem ažūriem historisma stilistikai atbilstošiem rotājumiem, kas baznīcā tika piekārti par godu celtnes simtgades svinībām 1888. gadā. Vienu kroņlukturi dāvinājis tā laika Alūksnes muižas īpašnieks Fītinghofu dzimtas pārstāvis, otru draudze iegādājusies par pašas saziņotajiem līdzekļiem. 1923. gadā baznīcā ierīkoja elektrisko apgaismojumu, kad elektrificēja arī Fišera darbnīcā izgatavoto lustru. Vēl 20. gadsimta 20. gadu fotogrāfijās redzams, ka lustras atradās atbilstoši to tipiski vēsturiskajam izvietojumam zemu no griestiem. Taču 20. gadsimta 30. gados ticis nolemts stikla lustru pacelt 2,5 m augstāk, tuvāk griestiem, bet pārējos kroņlukturus – 2 m augstāk (Eglāja, Lapiņš, Dirveiks 2007). Šāds vēsturiskajam lustru izvietojumam neatbilstošs augstums ir saglabāts arī mūsdienās.

Nobeigums

Eiropā stikla lustras tika izgatavotas jau 17. gadsimta vidū, bet Krievijā tās parādījās daudz vēlāk – tikai ap 18. gadsimta vidu ķeizarienes Elizabetes I valdīšanas gados. Viņas laikam raksturīgas tā sauktās franču tipa stikla lustras, kas Rietumeiropā tika izgatavotas kopš 18. gadsimta 30. gadiem, bet Krievijā parādījās Elizabetes I valdīšanas laikā un tika izmantotas līdz 18. gadsimta 70. gadu beigām. Krievijā franču tipa lustras gan tika ievestas no Francijas, gan izgatavotas uz vietas, sekojot franču paraugiem. Ķeizariskajā stikla fabrikā izgatavoja arī stikla zaru lustras, kas atbilda Bohēmijas tipa paraugiem, t. i., gandrīz pilnībā no stikla izgatavotām lustrām. 18. gadsimta pēdējās desmitgadēs izveidojās Krievijas klasicisma lustru veidols, kas bija īpašs un savdabīgs Eiropas dekoratīvās mākslas kontekstā. Krievijas lustras no citur izgatavotajām atšķiras ar īpaši bieži izmantotām krāsaina stikla dekoratīvajām detaļām. Katrīnas lustras parasti izgatavoja bronzas meistari. Stikla detaļas viņi iepirka vai speciāli pasūtīja Ķeizariskajā stikla fabrikā. Plašāk zināmas ir trīs bronzas darbnīcas, kas darbojās Pēterburgā no 18. gadsimta 80. gadiem līdz 19. gadsimta 20. gadiem un kurās izgatavoja lustras valdnieku, galma un augstākās aristokrātijas vajadzībām. Viena no tām piederēja Johanam Adamam

Simonam Fišeram. Viņa darbnīcā laikā starp 1795. un 1805. gadu ir izgatavota krievu klasicisma stilistikai jeb tā sauktajām Katrīnas lustrām atbilstoša stikla lustra ar zaļa stikla dekoratīvām vāzēm un sešām svecēm, kas sākotnēji atradusies Fītinghofu dzimtai piederošajā Alūksnes muižas kungu mājā, bet kopš 19. gadsimta vidus ir Alūksnes luterāņu baznīcā. Tas ir reti līdz mūsdienām saglabājies un provincei netipiski augstvērtīgs dekoratīvās mākslas priekšmets, kas liecina par Baltijas muižniecības 18. gadsimta nogales gaumi un finansiālajām iespējām, kā arī tās attiecībām ar Krievijas impērijas galmu un augstākajām aprindām. Lustra ir saglabājusies līdz 21. gadsimtam, pateicoties tās nonāksanai no Alūksnes muižas kungu mājas vietējā baznīcā, kur tā restaurēta, neuzkrītoša, augstu pie griestiem piekārtā, baznīcas altāra daļā atrodas arī mūsdienās.

Bibliogrāfija

Alūksnes draudzes 1858. gada vizitācijas protokols, LNVA, 234. f., 1. apr. 26. lieta – kopija Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Pieminekļu dokumentācijas centra Alūksnes ev. lut. baznīcas lietā.

Alūksnes ev. lut. baznīcas lieta Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Pieminekļu dokumentācijas centrā.

Brūģis, Dainis (1996). *Historisma pilis Latvijā*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija.

Campe, Paul (1960). Otto Hermann v. Vietinghoff, gen. Scheel, Marienburg, der sogenannt "Halbkönig v. Livland" (1722–1792). *Baltische Hefte*, 2. Hefte, S. 82–110.

Efremova, Irina, Petuhova, Irina (2005). *Osvetitelnye pribory. Kollekcija Muzeja-usadby Ostankino*. [?]: Izdatelskij dom Rudencovyh.

Eglāja, Baiba, Lapiņš, Artūrs, Dirveiks, Ilmārs (2007). *Alūksnes ev. lut. baznīcas arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija*. Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa.

Gviļovs, Igors, Meistars, Juris, Ceplis, Jānis (2016). *Mākslas priekšmeta restaurācijas pase. Lustra*. Bauska: SIA "Intarsija".

Hermann, Karl, Theodor (1911). *Erinnerungen des Oberlehrers K. Th. Hermann (1796–1837)*. Bienemann, Fr. (gesammelt) *Altlivländische Erinnerungen*. Reval: Verlag von Franz Kluge.

Klappenbach, Käthe (2001). *Kronleuchter mit Behang aus Bergkristall und Glas sowie Glasarmkronleuchter bis 1810*. Berlin: Akademie Verlag.

Körber, E. P., Pastor Ph (1802). *Vaterländische Merkwürdigkeiten*. Manuskripts Igaunijas Nacionālajā literatūras muzejā, inv. nr. EKLA, f 192, m 56:1(M.B).

Krause von, Johann Wilhelm (2014). *Erinnerungen. Band VIII. Hofmeister in Livland (Dezember 1784–Februar 1792)*. Göttingen: Baltische Historische Kommission.

Lancmanis, Imants (2019). Arhitektūra. 1780–1840. Kļaviņš, Eduards (sast.). *Latvijas mākslas vēsture. 1780–1890. III/1*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts un Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 159.–333. lpp.

Lancmanis, Imants (2000). Alūksne – pilsēta pie Fītinghofu vasarnīcas. *Māksla Plus*, augusts/ septembris, 40.–44. lpp.

Malinina. T. (sost.) (2004). *Imperatorskij Steklannyj zavod. 1777–1917*. Sankt-Peterburg: Slavija.

Pumpuriņš, Tālis (2020). Vidzemes bruņniecības ieguldījums izglītībā un zinātnē. Rozentāle, Vija, Pētersone, Pārsla (sast.). *Vidzemes bruņniecība un Latvija*. Cēsis: Pašvaldības aģentūra Cēsu Kultūras un tūrisma centrs, 267.–276. lpp.

Sychev, Igor (2003a). *Russian Bronze*. Moscow: Trefoil.

Sychev, Igor (2003b). *Russkie svetilniki jepohi klassicizma. 1760–1830*. [?]: P.V.B.R.

Zilgalvis, Jānis (2005). *Neogotika Latvijas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne.

1. attēls. Alūksnes muižas kungu māja, kurā sākotnēji atradusies lustra, nezināma Sanktpēterburgas arhitekta projekts, 1793–1794. E. Zariņa reprodukcija no foto pirms 1904. Rundāles pils muzejs, RPM 338.
Figure 1. Alūksne Manor House, original location of the chandelier, unknown design by a St Petersburg architect, 1793–1794. Reproduction by E. Zariņš from a photo before 1904. Rundāle Palace Museum, RPM 338.

2. attēls. Fišera darbnīcā izgatavotā lustra no Alūksnes luterāņu baznīcas pēc restaurācijas. Foto: Dainis Bruģis, 2016.
Figure 2. Chandelier from Alūksne Lutheran Church after restoration, made in Fischer's workshop.
Photo: Dainis Bruģis, 2016.

3. attēls. Alūksnes luterāņu baznīcas iekšskats ar lustrām pirms to pacelšanas tuvāk griestiem.
Foto: Arvīds Dzirkalis, 1929. gada 24. septembris. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, CVVM neg nr. 19150.
Figure 3. Interior view of Alūksne Lutheran Church with chandeliers before they were raised closer to the ceiling.
Photo: Arvīds Dzirkalis, 24 September 1929. Latvian National History Museum, CVVM neg no. 19150.

1

